

СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Рожанська В. О.

Наук. керівн. – Кікінежді О. М.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Культивування паритетності статей як стратегічного напрямку соціалізації та реалізації національного механізму забезпечення гендерної рівності зумовлює необхідність дослідження гендерної ідентичності зростаючої особистості, розробки інноваційних гендерно-освітніх технологій в умовах глобалізаційних змін ХХІ століття, визнаного ООН «сторіччям батьківства». Специфіка виокремлення вікових закономірностей набуття статевої поведінки дитини, інтеріоризації гендерних орієнтацій у процесі освоєння цінностей соціуму є водночас важливим напрямком педагогічних досліджень (В. Кравець, О. Сухомлинська, Т. Голованова, Т. Дороніна, І. Іванова, О. Каменська, О. Луценко, О. Малахова, О. Цокур та ін.). Актуальність дослідження визначається також міждисциплінарним підходом до виявлення механізмів становлення гендерного образу Я (І. Грабовська, Т. Власова, І. Карпенко, О. Кісь, Л. Кобелянська, Т. Мельник, Ю. Стребкова, С. Оксамитна, В. Троян, О. Ярош та ін.).

У підлітковому віці, який вважається важким, критичним, під впливом батьківської сім'ї як соціального інституту життєдіяльності дитини та первинного середовища статевої соціалізації (типу сім'ї, стилів сімейного виховання, гендерних орієнтацій та настановлень батька і матері) відбувається набуття гендерної ідентичності, особистісне самовизначення у системі патріархальних чи егалітарних цінностей.

Мета роботи полягає у з'ясуванні особливостей становлення гендерного образу «Я» у підлітків та впливу батьківської сім'ї як провідного соціалізуючого чинника.

Для розв'язання сформульованих у дослідженні завдань було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичні методи аналізу наукових джерел з даної проблеми, на емпіричному рівні – експеримент, діагностичні методи (тестування, анкетування, опитувальники), методи математичної обробки даних.

Сучасний погляд на проблему гендерної ідентичності та соціалізації особистості є неоднозначним. На думку І. Кона, залежно від історичної епохи, традиційна система диференціації статевих ролей і пов'язані з ними стереотипи суттєво відрізнялися і мали характерні риси: 1) чоловічі й жіночі види діяльності та особисті якості носили полярний характер; 2) ці відмінності освячувалися релігією або посиленнями на чоловічу або жіночу природу і вважалися непорушними; 3) чоловічі і жіночі функції були не просто взаємодоповнюваними, а й ієрархічними: домінаторна роль «голови сім'ї» належала чоловікові, жінці – підлегла, підпорядкована роль «берегині роду» [1, с. 53]. Це призводило до дихотомічного виховання дітей, коли хлопчиків орієнтують на зовнішній світ, маскулінні види діяльності, а дівчаток – на внутрішній світ, залучаючи до фемінних видів діяльності - емоційно-опікувальних.

Процес гендерної ідентифікації відбувається передовсім через наслідування зразків, які демонструються значущими дорослими (батьками, вчителями, вихователями), через інтеріоризацію гендерних характеристик поведінки та їх відтворення (екстеріоризацію) в особистісних рисах в онтогенезі [1; 2; 3; 4]. Остаточне формування гендерних орієнтацій і ставлень припадає саме на підлітковий період. Традиційно його розуміють як вік автономізації, набуття підлітком незалежності і переорієнтації на побудову відносин з однолітками, як значущими для ідентифікаційного «Ми».

Свого часу гуманісти-педагоги (А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський) сповідуючи статево-рольовий та особистісний підходи до виховання дітей різної статі, вказуючи на рівність прав, умов та можливостей для розвитку індивідуального потенціалу дівчаток і хлопчиків. Зокрема, у спадщині видатного педагога Василя Сухомлинського знаходимо багато ідей та практичних рекомендацій щодо виховання гендерного виховання, які ґрунтуються на неупередженому ставленні до особи та повазі до неї, незалежно від статевої належності. Вчений обґрунтував необхідність врахування у вихованні особливостей розвитку хлопчиків і дівчат, організації їх співробітництва у всіх видах діяльності: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми слабші, наша доля – підкорятися» [5, с. 561]. На думку педагога, «виховання справжніх жінок та справжніх чоловіків починається з громадянських якостей особистості» [5, с. 131].

З метою емпіричного вивчення особливостей набуття гендерної ідентичності підлітками залежно від поглядів батьківської сім'ї-

традиційних чи егалітарних – були поставлені завдання: виявити зміст уявлень підлітків про гендерні образи сучасного чоловіка/жінки, батька/матері, як важливого соціалізаційного чинника, що у майбутньому визначатиме їх самостійний вибір на створення партнерської чи традиційної родини. Загальна вибірка становила 120 учнів старшого підліткового віку, з них 28 дівчат та 32 хлопців – учнів 8 класу та 34 дівчат та 26 хлопців – учнів 9 класу Тернопільської української гімназії імені Івана Франка.

Результати дослідження засвідчили відсутність значущого взаємозв'язку між уявленнями підлітків-дівчат і хлопців щодо виконання гендерних ролей та типом їх гендерної поведінки. Обидві статі вказали на традиційне виконання чоловіками соціальних ролей у професійно-публічній і сімейно-домашній сферах. Це функція годувальника; матеріального забезпечувача родини; громадсько-політична діяльність; інструментальні види діяльності; професії (військова служба, міліціонер, керівник виробництва), лідерство тощо. Проте дівчатка, на відміну від своїх однолітків чоловічої статі, виявили амбівалентні погляди на виконання соціальних ролей жінками. Обидві статі вважають жіночими обов'язками сімейно-домашню сферу (піклування про дітей, домогосподарювання, кухня, побут, влаштування житла, підтримування чистоти, догляд за дітьми). Також жіночим обов'язком вони вважають прийняття одноосібної відповідальності за народження дитини і стеження за здоров'ям родини, на відміну від хлопців, які вважають ці характеристики обопільним батьківським обов'язком.

Таким чином, можна дійти висновку про більшу інтерналізованість дівчатами стереотипізованих очікувань батьківської сім'ї, порівняно хлопцями. Водночас егалітарність поглядів сповідують обидві статі щодо репродуктивної, емоційно-експресивної функції, прийняття рішень про народження і виховання дітей; вирішення сімейних проблем і надання емоційно-моральної підтримки, виконання жінками маскулінного виду діяльності (водіння машини).

Порівнюючи рейтинг життєвих цінностей, зазначених дівчатами та хлопцями, можна дійти висновку про незначні їх гендерні відмінності. Незначні відмінності проявляються в тому, що у хлопців більшою мірою виражено бажання бути багатим («мати дуже багато грошей»), а у жіночої – «одержати хорошу освіту», «здобути професію, яка подобається». Проте виявлена тенденція свідчить про більшу стереотипізованість поглядів дівчат, їх несамостійність, залежність, орієнтацію на дотримання традиційних ролей. Переважна більшість хлопців допускають егалітарність

у поглядах, порівняно з дівчатами, позитивно ставляться до їх активності та ініціативи. Амбівалентність поглядів хлопців та дівчат є, на нашу думку, свідченням дифузності гендерної ідентичності у підлітковому віці.

З'ясовано, що дівчатка старшого підліткового віку мають більшу емоційну підтримку з боку матері, ніж батька. Таким чином, відповіді 13-14-річних дівчат вказують на недостатню увагу до них з боку батька, що може ускладнювати в майбутньому налагодження міжстатевих контактів. Їх однолітки – хлопці знаходяться у більш сприятливій ситуації, оскільки батько і мати рівною мірою для них є друзями, що підтверджує стереотип про те, що тати більше часу приділяють вихованню синів, ніж дочок. Годувальниками в родині учні обох статей визнають і батька, і матір, що є свідченням партнерства подружжя та взаємозамінності сімейних ролей. Зазначимо, що з дорослішанням дівчата і хлопці перевагу віддають внеску матері у сімейний бюджет.

У батьківсько-дитячих стосунках переважає непослідовність у ставленні до дівчаток з боку батька і матері, а частіше повторювання поєднання директивності і ворожості вказує на значне дистанціювання, відмежування батьків обох статей у взаємодії з дітьми-підлітками. Виявлене поєднання непослідовності і негативізму також вказує на домінування авторитарного стилю спілкування батьків з підлітками обох статей як важливих факторів гендерної соціалізації підлітків. Результати анкетування також підтверджують думку про те, що в сучасній родині тати ухиляються від виховної функції, не беруть на себе відповідальність, більше цікавляться власними проблемами. Для 59% 8-класників і 46% 9-класників (незалежно від статі) батька «немає вдома».

Демократичні батьки однаковою мірою допомагають як хлопцям, так і дівчатам, виявляють розуміння і підтримку у підліткових проблемах і турботах, прислухаються до їхніх уподобань, хвалять за хороші вчинки та гарні оцінки. Матері є більш емоційно значущими, впевненими та активними у ставленні до дочки, ніж тати. За такої ідентифікації гендерний Я-образ дівчаток, відповідно, набуває андрогінних якостей: сили, впевненості, активності, самостійності тощо. Стосунки хлопців з татами є більш амбівалентними і суперечливими, ніж з мамами. Тати пред'являють більше вимог до синів. Закарбування образу дитячо-батьківських стосунків в очах дівчат та хлопців визначає специфіку їх гендерних орієнтацій, подальшого життєвого самовизначення у традиційній чи егалітарній системі цінностей. Отже, батьки як «значущі інші» відіграють провідну роль у становленні гендерної ідентичності підлітків.

Література

1. Кон И. Этнография родительства / И. Кон. – М, 2000. – 114 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн; пер. з англ. – СПб, 2001. – 456 с.
3. Говорун Т. Гендерна психологія: навчальний посібник / Т. Говорун, О. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004.– 308 с.
4. Кравець В. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. Кравець. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – 394 с.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 1. – 672 с.